

ZVEŘEJŇOVÁNÍ INFORMACÍ V ARCHEOLOGII

pracovní kolokvium – 20. dubna 2017

Abstrakty přihlášených příspěvků

ZAHÁJENÍ

M. Kuna (ARÚP): Archeologický informační systém ČR a další podněty k organizaci kolokvia

Archeologický informační systém ČR je páteří oborovou infrastrukturou, v ro 2016 zapsanou na Cestovní mapu velkých infrastruktur ČR. Na r. 2017 je plánováno spuštění její ústřední části, Archeologické mapy ČR (AMČR), v ostrém provozu. Nastal tedy čas zamyslet se nad tím, jaká data budou v AMČR zpřístupňována a komu. AMČR je v tomto ohledu flexibilní – míru zveřejnění jednotlivých typů údajů a dokumentů lze nastavit různě a v budoucnu i měnit. Tým AMČR preferuje maximální otevřenost při sdílení informací, a to jak vůči odborníkům, tak širší veřejnosti; respektovat je ovšem třeba i zájmy ochrany archeologického dědictví a původců archeologických dat.

Kolokvium je členěno do tří částí. V první části je tematizováno právo veřejnosti na informace a zájem společnosti, aby se informace k zainteresované části veřejnosti dostaly. V druhém bloku se hodláme zabývat otázkami možného ohrožení archeologického dědictví v důsledku zveřejnění polohy a obsahu archeologických lokalit a otázkou, zda je pro bezpečnost dědictví výhodnější informace zveřejnit nebo tajit. Třetí blok se zabývá výhodami a riziky efektivního zveřejňování původní terénní dokumentace v rámci odborné obce archeologů.

BLOK 1

M. Tomášek (NPÚ GŘ): „Proklaté informace“...

Vztah k veřejnosti: Několik dokumentů Rady Evropy, zejména Evropská kulturní úmluva z roku 1954, Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy z roku 1985, Evropská úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy revidovaná z roku 1992 a Evropská úmluva o krajinně z roku 2000 (např. Rámcová úmluva Rady Evropy o hodnotě kulturního dědictví pro společnost, Faro, 27. X. 2005, č. 199 a její preambule a další text, a další a další), dohod zjednodušeně praví, že historické, a tedy také archeologické dědictví, je nutno chápat jako společné dědictví evropských národních komunit, evropské nadnárodní komunity a součást dědictví lidstva. Každý má právo toto dědictví poznávat a společnost je povinna s nimi zacházet trvale udržitelným způsobem. Je to úkol, který mají zajišťovat veřejné instituce i dotčené soukromé subjekty. Práva poznávání i užívání kulturního dědictví mohou podléhat pouze těm omezením, která jsou nezbytná v demokratické společnosti k ochraně veřejného zájmu a práv a svobod druhých.

Vztah k dokumentaci a jejímu zveřejňování: Benátská charta, přijatá v roce 1964 pro změnu ICOM a UNESCO hovoří v zásadě stejným tónem. Z této charty si pro téma vypůjčíme znění článku 16., který lze přeložit takto: *...Konzervátorské, restaurátorské a archeologické práce mají být vždy přesně zdokumentované formou analytických a kritických správ ilustrovaných kresbami a fotografiemi. V těchto zprávách mají*

být zachycené všechny fáze odkryvacích prací, také zpevňování, uvádění do původního stavu, taktéž technické a tvarové prvky, identifikované v průběhu prací. Tato dokumentace by měla být uložena v archivech nějaké veřejné instituce, a měla by být přístupna výzkumným pracovníkům. Doporučuje se, aby byla taková dokumentace publikována...

Vztah k veřejné správě: Nejlépe a nejkompexněji je upraveno Maltskou konvencí. Průřezově se vine celým textem. Např. jde o důraz na propojení územního plánování na přístupné (zde formou soupisu) výsledky terénní a vědecké činnosti, a další.

Zákony ČR: V zásadě rozlišuje zveřejňování u zapsaných památek do ÚSKP dle povahy. O movitých KP je možné informace zveřejňovat, u movitých však z důvodu bezpečnosti nikoliv.

Integrovaný systém památkové péče odborné organizace státní památkové péče: Obecně vychází z výše řečeného. Památkový katalog, který je jádrem integrovaného informačního systému památkové péče, má veřejnou část poskytující obecné informace o nemovitém památkovém fondu, a to nejen prohlášeného za KP. Je zde neveřejná část, přístupná orgánům veřejné správy i dalším odborníkům. U movitých se informace poskytují na vyžádání v jiném režimu. Státní archeologický seznam je součástí integrovaného systému památkové péče. Zveřejňuje obecná prostorová data a další informace a je podkladem pro poskytované údaje a archeologickém památkovém fondu pro potřeby územního plánování. Všechny informační systémy jsou koncipovány tak, aby z nich mohl, obsahově i technicky, být vytvořen agendový systém veřejné správy. Ten se řídí vlastními a velmi přísnými pravidly, např. také vzhledem k utajování osobních údajů i bezpečností provozu. Důvodem je budoucí nutná změna legislativy tímto směrem (vzhledem k obecným posunům v právním prostředí). Ať to bude v souvislosti se současným návrhem zákona, nebo později.

Informaci v archeologii: V souladu s výše zmíněným „účelovým“ výběrem jsem přesvědčen, že informace o památkovém fondu archeologické povahy jsou součástí historického dědictví Evropy a planety. Mají být zveřejněny (míra detailu?), např. proto, že právě v důrazu na konvencemi deklarovanou odpovědnost komunity (byť v naší realitě stále ještě nefungující) i společnosti (není na tom o mnoho lépe) lze spatřovat prvek aktivní ochrany, kterou naše stávající legislativa i skutečnost postrádá. Zveřejněním naplňujeme také znění Maltské konvence. Problémem je, že je velmi tenká hranice mezi tím, co již nelze považovat za únosné z hlediska trvalé udržitelnosti existence tohoto dědictví (míra detailu). Chceme-li, počet archeologických lokalit je konečný. S každým destruktivním zásahem dochází k rozporuplnému výsledku. Na straně jedné se (nejde-li o detektoráře) může posunout poznání. Na straně druhé se ono dědictví, tak jako tak, tenčí. Není to tedy udržitelné a ani moudré hospodaření. Také s vědomím těchto vnitřních problémů se Státní archeologický seznam soustředí zejména na úkoly, směřující k veřejné správě. Dále pak pouze na zveřejnění obecných prostorových i identifikačních dat směrem k veřejnosti a otevření možnosti zapojení komunit do jejich poznávání a ochrany (registrovaným způsobem, revidovaným odborníky a ve shodě se zákonem č. 20/87Sb.).

Ve všech úvahách je nutně řada problémů a vnitřních rozporů – co znamená např. konkrétně pojem obecná prostorová informace, který jsem použil? Ano, je to sice „jen“ polygon, ale i ten je vlastně např. pro detektoráře dostatečně „inspirativní“. Jaké jsou další odborné identifikační údaje? Co je vlastně sdělením pramene archeologické povahy, který může být sdělován nejširší veřejnosti (jinými slovy jaké informace potřebuje a které plynou z jejího „práva“), má být sdělován státní správě (protože pro její činnost je validní), může pomoci (např. archeologům) při soudním sporu?

Zveřejnění některých údajů vede prokazatelně k jednotlivým excesům, zejm. zničujícím nájezdům detektorářů. Na straně druhé, také zloděj musí nejprve věc ukrást, aby mohl být potrestán! Problém a část řešení leží tedy na archeologické komunitě jen částečně. Např. na respektu k tomu, že ve shodě s platným zákonem je detektorářská činnost prostě nezákonná, nekoná-li se pod přímou kontrolou a vedením archeologa v rámci archeologického výzkumu. Dokud se nezmění zákon, jiná varianta spolupráce prostě není přípustná. Část diskuse musí směřovat tímto směrem! Apel a zvolání ale patří příjemcům dat, ať to jsou místní komunity, veřejná správa i neširší veřejnost. Archeologové zveřejní základní údaje o archeologických lokalitách, ale také společnost se musí chopit své role! Právo na poznávání historického a tedy také archeologického dědictví musí také přinášet povinnost o něj dbát!

D. Novák (ARÚP): Aktuální hlediska a trendy v přístupu k vědeckým informacím a datům

Volné šíření informací a jejich zveřejňování odbornému i laickému publiku je široce diskutovanou otázkou nejen v archeologii, ale ve vědecké obci obecně. S nástupem digitalizace došlo k tak výrazné přirozené proměně přístupu k informacím, že nutně vede ke stále zrychlující reorganizaci samotného výzkumného procesu, vč. produkce výstupů. Klíčovým pojmem se stává tzv. Open Science, tedy maximálně otevřený přístup k veřejnosti a její začlenění přímo do výzkumného procesu. Aplikace konceptů Open Science je nově nutnou podmínkou pro veřejné financování výzkumu. Stejnou měrou se brzy promění i způsoby hodnocení vědy, s důrazem na maximální otevřenost a kvalitu dat. Příspěvek se zaměřuje na obecné shrnutí těchto trendů ve světě a na příklady konkrétních dopadů.

M. Bureš (ArcheoPro): Zveřejňování informací – podmínka trvale udržitelného rozvoje oboru

Problém zveřejňování informací v archeologii lze rozdělit do dvou kruhů: zveřejňování nálezových zpráv a zveřejňování prostorových dat o archeologických lokalitách. Zveřejňování archeologických dat obsažených v nálezových zprávách je předpokladem úspěšně se rozvíjejícího oboru. Argumenty proti vedou ve svém důsledku k negaci smyslu archeologie jako poznávání minulosti lidstva a obrací archeologii zpět od exaktní vědy k umění. Ve společnosti, v které je deklarováno, že péče o archeologické dědictví je veřejným zájmem, lze jen stěží před veřejností utajovat archeologické lokality za účelem jejich ochrany, pokud takové utajení není stanoveno zákonem. Místo toho je třeba se zaměřit na řešení problému neoprávněných výkopů s využitím detektorů kovů a vymezit jasnou hranici mezi legálním detektorovým průzkumem a průzkumem nelegálním. Aby represe nelegálních výzkumů byla účinná, je nezbytné umožnit zainteresované veřejnosti participaci na ochraně veřejného archeologického dědictví mj. právě zveřejněním prostorových dat o archeologických lokalitách.

M. Nechvíle (MK ČK): Nakládání s informacemi v archeologii – pohled zvenčí a úvaha nad oborem

Diskuse o způsobu a míře zveřejňování informací získaných výzkumem v archeologii je pouze částí komplexního problému fungování archeologie u nás. Existence a kontinuální rozvoj oboru je dle mého názoru velmi nesamozřejmý. Archeologický výzkum je poměrně nákladný, je prováděn na základě zákona a tedy ve veřejném zájmu. Vzhledem k financování z větší části z veřejných zdrojů, považuji právo veřejnosti znát veškeré výsledky práce za zcela legitimní. Druhým důležitým aspektem maximální informační vstřícnosti

vůči široké veřejnosti by měla být snaha archeologie o získání co největší podpory „zdola“ při prosazování zájmů a rozvoje oboru vůči poskytovatelům finančních zdrojů. Zajímavou inspirací v této oblasti může být pro archeologii systém prezentace, sdílení informací a zainteresování veřejnosti při prosazování ochrany přírody a krajiny.

BLOK 2

E. Neustupný (ARÚP-KAR FF ZČU): Archeologická teorie a památky

Současná archeologická teorie přináší změny, které dramatickým způsobem zvyšují množství památek (např. archeologie modernity a teorie lidského světa). Pro budoucnost se stává nemožným chránit památky nějakými seznamy.

M. Gojda (ARÚP): Problematika zveřejňování leteckých fotografií, resp. dat dálkového archeologického průzkumu

Obecně platí, že letecké fotografie (ať měřické/kolmé, či šikmé/pořízené fotoaparátem drženým v ruce), na nichž jsou zachyceny částečně nebo zcela zaniklé nemovité památky (objekty) pravěkého a historického původu, jsou primárním zdrojem informací o početním a plošném rozsahu a o kvalitě pozůstatků minulých sídelních aktivit v daném (na fotografii zachyceném) prostoru. Jsou-li dále příslušným způsobem zpracovány (interpretovány, ortorektifikovány, georeferencovány a transformovány do podoby grafického výstupu/plánu), lze s nimi pracovat jako s jakýmkoli druhem archeologické terénní dokumentace.

ARÚP používá ve své digitální databázi leteckých fotografií (součást AMČR) třístupňové členění, vycházející z potřeby ochrany archeologických památek evidovaných pomocí leteckého průzkumu. Účelem tohoto členění je na jedné straně umožnit přístup k leteckým fotografiím zájemcům z řad širší veřejnosti, zároveň ale zachovat zdrženlivost v umožnění přístupu ke snímkům těch lokalit, jejichž stáří lze buď jednoznačně, nebo s jistou pravděpodobností klást do historické doby počínaje středověkem) a do té části mladšího pravěku, v níž se produkovaly kovy, resp. kovové artefakty.

Potenciálně se může jednat o výraznou většinu všech dosud evidovaných lokalit, na nichž vegetační nebo půdní příznaky indikují přítomnost jam, zahloubených obydlí, příkopů a příkopových ohrazení obytných, funerálních, rituálních aj. areálů. Primárně má tento přístup podpořit ochranu archeologických lokalit/areálů před nezákonnými aktivitami prospektorů, používajících k identifikaci movité složky archeologického dědictví detektory kovů. Tento přístup je ovšem v současnosti významně relativizován otevřeností veřejně přístupných internetových mapových serverů, které problém zveřejňování primárních archeologických dat zachycených na ortofotomapách řeší – bohužel – do velké míry za nás.

F. Prekop (NPÚ Loket): Medializace a její dopady na archeologické památky Karlovarského kraje

Medializace archeologické činnosti na Karlovarsku je tradičně velmi běžná a dokonce žádaná ze strany medií i samotné veřejnosti. Z pohledu jednotlivých památek lze sledovat, jak nárůst jejich poškozování po jejich medializaci, tak i zvýšení zájmu veřejnosti o jejich ochranu. Ukazuje se, že zásadním faktorem zůstává obecná atraktivita památky, okamžik jejího zveřejnění nebo intenzita a frekvence mediálního

a odborného zájmu. Za nejméně šťastné lze považovat jednorázové zveřejňování výskytu cenných jednotlivostí v samotném průběhu archeologického výzkumu, který nebyl nijak zabezpečen. Naopak v případech opakovaně poškozovaných památek i mimo rámec archeologických výzkumů se soustavná medializace ukazuje jako užitečný nástroj pro jejich dlouhodobou ochranu.

BLOK 3

M. Kuna (ARÚP): Důvody pro a proti zveřejňování terénní dokumentace archeologických výzkumů

Rychlé a úplné zveřejňování terénní dokumentace z archeologických výzkumů je nesporně významným faktorem dalšího rozvoje oboru a veřejné kontroly nad kvalitou archeologických výzkumů. Překážky zveřejňování dokumentace mohou obecně souviset např. s autorským právem a rizikem zneužití informace ze strany jiných odborníků. Autorská práva k terénní dokumentaci (jakožto zaměstnaneckým dílům) jsou převážně v držení organizací původců terénní dokumentace, a záleží proto na rozhodnutí jejich vedení, zda dokumentace bude zveřejněna. Riziko zneužití informací jinými odborníky není podle názoru referujícího velké a lze ho dále snížit, např. ochrannou lhůtou. Celosvětový trend každopádně směřuje k tomu, aby úplná výzkumná data, jejichž získání bylo financováno z veřejných prostředků, byla k dispozici odborné i širší veřejnosti co nejdříve. Nad tímto nárokem by se česká archeologie měla vážně zamyslet, neboť mj. s tím souvisí i podstatná část její konkurenceschopnosti jako oboru na domácím i mezinárodním poli.

P. Baxa (PÚ SR Bratislava): Archeologický výskum v systéme štátnej správy na Slovensku

Regulácia archeologického výskumu, štandardy versus autorské práva a zaužívané spôsoby prístupnosti výsledkov archeologického výskumu.

T. Cymbalak (NPÚ Praha) – Sawicki (ARÚP): Zveřejňování archeologické dokumentace v Polsku

Způsoby shromažďování archeologických dat v sousedním Polsku jsou srovnatelné s praktikami aplikovaných v jiných státech EU. Je zde znatelná snaha o komunikaci se širokou veřejností a kontrolu nad informacemi získanými prostřednictvím centrálních dotačních programů.

O. Lečbychová (ARÚB) – Z. Kosarová (ARÚB): Zveřejňování dat v archeologii v jednotlivých státech EU – současný stav a zkušenosti. Inspirace pro ČR?

Stručné shrnutí současného stavu problematiky zveřejňování a zpřístupňování archeologických dat ve státech Evropské unie. Formou dotazníku jsme zjišťovaly vymezení okruhu uživatelů oborového archivu, míru a způsob zpřístupnění dat jednotlivým skupinám. Zajímala nás také otázka zamezování přístupu k některým typům dat či legislativní/etická báze tvorby a zpřístupnění nálezových zpráv a další archivní dokumentace. Zjištěné informace mohou sloužit jednak pro zhodnocení stavu problematiky na mezinárodní úrovni, ale také jako inspirace a podklad pro diskusi v České republice.